

Amistad

'Amistad' van Steven Spielberg (USA 1998; 152 min.)

met Morgan Freeman, Matthew McConaughey, Anthony Hopkins,
Nigel Hawthorne en Djimon Hounsou.

18

In 1839 breekt er een opstand uit op het Spaanse slavenchip La Amistad. De opstandelingen zijn zwarten, die door Portugezen uit Sierra Leone aan de Afrikaanse westkust zijn gehaald en op volle zee aan Spanjaarden verkocht waren om te gaan werken op Cuba. De opstand wordt geleid door de slaaf Cinque (Djimon Hounsou). Zijn mannen slachten de Spaanse bemanning af, op twee leden na die gedwongen worden het schip terug naar Afrika te varen. Door gebrek aan navigatiekennis worden zij echter op Long Island, aan de oostkust van Noord-Amerika, gedropt, waar zij door de Amerikaanse autoriteiten in verzekerde bewaring worden gesteld.

Van wie is de lading?

Dan begint een juridisch gevecht over de vraag wie of wat deze slaven nu eigenlijk zijn. Zijn het slaven uit Cuba en wie zijn dan hun rechtmatige eigenaren, of zijn het goederen, door de omstandigheden zonder eigenaar, voor strandvonders? Of zijn het vrije moordenaars en muiters? Het proces is een getouwtrek tussen de raadgevers van de Spaanse koningin Isabella (een elfjarig meisje dat nog met poppen speelt), president Martin van Buren (Nigel Hawthorne), de kustwacht en de oorspronkelijke eigenaren. Van wie is nu de 'lading'? Want het gaat niet over mensen, maar over goederen.

Het zal nog lang duren voordat neger-slaven in de Verenigde Staten officieel niet meer als 'articles of merchandise' worden aangeduid. Denk maar aan opperrechter Taney's beruchte uitspraak in het proces tegen Dred Scott uit 1857, een zaak die toen de fatale scheiding der geesten markeerde tussen 'North and South'. Transatlantische slavenhandel was overigens al verboden vanaf 1808; alleen zij die op de plantages werkten of daar geboren waren, golden nog als slaaf.

De persmap bij de film noemt de uitkomst van dit proces en alle ruchtbaarheid eromheen de opmaat voor de Amerikaanse Burgeroorlog, maar was dat ook zo? De diverse boeken over de slavenkwestie in de Verenigde Staten die ik nasloeg, vinden de Amistad-zaak hooguit één zinnetje waard. Het abolitionisme stond anno 1839 nog in de kinderschoenen, en de beweging was op dat moment ernstig verdeeld. Het debat over slavernij zou pas halverwege de jaren veertig echt oplaaieren, om in de jaren vijftig te culminereren in het dramatische uiteendrijven der natie. Je kunt je afvragen waarom Hollywoods wonderkind Steven Spielberg niet een andere episode, zoals de zaak Dred Scott, of die van John Brown, heeft aangegrepen voor zijn epos van de zwartste bladzijde van de Amerikaanse geschiedenis. Of de heroiek van de Underground Railroad en de rol daarin

van een Harriet Tubman of een Frederick Douglass. Die zijn veel bekender.

Het verhaal van de Amistad staat nog het uitvoerigst opgetekend in het geschiedwerkje *Black Mutiny* van William Owen. Met dat boekje heeft de actrice Debbie Allen (bekend als de zwarte danslerares in 'Fame') maar liefst dertien jaar lang lopen leuren bij Hollywoodproducenten.

Sensatie en dramatiek

Spielberg heeft het verhaal van de Amistad gebruikt voor een aangrijpende film. Voor de tweede maal (na *Schindler's List*) toont de inmiddels vijftigjarige filmregisseur zich een uitstekende geschiedenisleraar. Anders dan in *Schindler's List*, die praktisch geheel in zwart-witbeelden was verrat, houdt Spielberg het dit keer niet sober. Het bloed spat al meteen van het doek in de openingsscène van de opstand op het schip. Vette muziek en schokkende visuele beelden, zoals de flash-back waarin de bemanning van een slaven-schip besluit een deel van de 'lading', aan elkaar vastgeketend, naar de bodem van de oceaan te zenden, moeten de aandacht gespannen houden.

Wellicht was Spielberg bang dat de tijds kloof te groot was voor het hedendaagse publiek, en voegde hij er om die reden een aantal dramatische effec-

ten aan toe. Filmische machtsmiddelen van het soort dat indertijd naar mijn smaak ook zijn spektakelstuk *Empire of the Sun* ontsierde.

De vraag is wel of er, om de harde realiteit van de zwarte bladzijde 'slavenhandel' te verwoorden, een andere filmtaal mogelijk is, dan de immer schokkende beelden van overvolle schepen, aan elkaar geketende slaven, honger, ziekte, geselingen, bloed, sterfte, en van de manier waarop mensen worden behandeld, als beesten.

De jonge, onorthodoxe advocaat Baldwin (Matthew McConaughey) verdedigt de belangen van de gevangen genomen slaven, op verzoek van een ex-slaaf en vooraanstaand abolitionist (Morgan Freeman).

Voor de Noordelijke abolitionisten was het incident met de gestrande *Amistad* zeer welkom. Het geeft de gelegenheid om de verdeelde rijen weer te sluiten. In hun manifest *Heart of Freedom* schrijven zij: *'Cinque is geen piraat, moordenaar of misdadiger. De doodslag die hij pleegde is te rechtvaardigen. Had een blanke dat gedaan, dan zou het een roemrijke daad zijn geweest. Hij zou er onsterfelijk door geworden zijn.'*

Om door te dringen tot Cinque en zijn mannen is een tolk nodig. Pas heel geleidelijk aan ontwikkelt zich dan een verstandhouding tussen de opstandelingenleider en zijn advocaat. Je ziet ook hoe de gevangen slaven kennis nemen van de Bijbel, en van de christelijke grondslag waarop de westerse beschaving gegrondvest heet te zijn. Ze doden de tijd door te lezen. Door de blanke inwoners van Connecticut worden ze van afstand aangestaard als een vreemde curiositeit. Omgekeerd verbazen de slaven zich over het gedrag van een groep in gebed verzonden christenen buiten de poort van hun gevangenis.

Recht op vrijheid

Het slavenepos wordt tot een rechtbankdrama. Tweederde van de film speelt in rechtszalen. Tot aan het Hooggerechtshof wordt de zaak bevochten. Op het laatst werpt John Quincy Adams (Anthony Hopkins), de ex-president, zoon van de Founding Father John Adams, zich op briljante wijze in de strijd als pleitbezorger van Cinque. De borstbeelden van zijn vader en van de andere Founding Fathers, zoals Washington en Jefferson, markeren het decor in het Supreme Court,

wanneer Adams in een magistraal slotpleidooi, met de grondwet in de hand, het recht van elk mens op vrijheid verdedigt.

Amistad mondt uit in een degelijke rechtbankfilm, waarin twee partijen tegenover elkaar staan. Aan de ene kant de vermeende eigenaren van de slaven. Achter hen staat een lobby van slaveneigenaren uit het Zuiden; in de persoon van machtige staatsman John Calhoun heeft die groep een gewiekste woordvoerder. President Martin van Buren, die zich zorgen maakt over zijn herverkiezing, laat zich voor het karretje van deze lobby spannen. Aan de andere kant staan die Amerikanen, die het woord 'liberty' uit de Onafhankelijkheidsverklaring en de grondwet serieus willen nemen, zoals Baldwin en Adams.

Uiteindelijk wordt in het Hooggerechtshof het pleit beslecht in het voordeel van de laatste groep. De slaven krijgen hun vrijheid. Ze houden spreekbeurten op diverse bijeenkomsten van abolitionisten. Cinque wordt een bezienswaardigheid. De abolitionistenkrantjes vergelijken hem al met helden uit het oude Hellas en Rome. In 1842 keert de groep met een door de abolitionisten gecharterd schip terug naar Sierra Leone. Daar moet Cinque ondervinden dat zijn familie inmiddels is uitgemoord.

Beoordeling

Spielberg heeft met *Amistad* een film gemaakt die je lang bijblijft. De regisseur heeft oprecht gepoogd de zaak van twee kanten te bekijken. De kritiek op de film in de pers was echter niet mals. Behalve over het overdreven effectbejag en de langdradige rechtbankscènes, vielen sommige critici ook over de 'politiek incorrecte' stellingname van Spielberg. Zo schreef Jos van der Burg in de *Filmkrant*: *'Amistad is een schoffering van zwarte Amerikanen, die moeten aanzien dat het slavenverleden wordt gebruikt als decor voor een lofzang op het Amerikaanse rechtssysteem. Spielberg presenteert zich met deze film niet als een kritische filmmaker, maar als een blanke Amerikaan, die de waarheid over het verleden niet kan verdragen. Het waar gebeurde verhaal (...) gebruikt hij als reddingsboei waarmee hij blank Amerika uit het moeras van zijn pijnlijke verleden wil trekken (...) Wij kijken met blanke ogen naar de zwarte gevangenen, die – het is een curieuze subtekst in de film – een ontwikkeling doormaken van primitieve oermensen naar beschaafde christenen. Hopkins' slotpleidooi, waarin hij oproept om terug te keren naar de vrijheidslievende geest van Founding Fathers als George Washington en Benjamin Franklin, illustreert op beschamende wijze het failliet van Spielbergs morele constructie: de meeste Founding Fathers waren slavenbezitters.'*

Met deze visie ben ik het slechts gedeeltelijk eens. Het is een soortgelijke kritiek die indertijd op *Schindler's List* werd gegeven; die film vertelde het drama van de jodenvervolgung immers vanuit het perspectief van een niet-joodse zakenman die deel uitmaakte van het systeem, waartegen hij zich ging verzetten. In *Amistad* vormt de tegenstelling tussen de blanke slavenhouders en de blanke abolitionisten inderdaad de hoofdlijn. Lange tijd wordt er vrij letterlijk over de hoofden van de zwarten heengepraat. Het Amerikaanse rechtssysteem wordt inderdaad ook opgevoerd als superieur, in die zin dat uiteindelijk de zwakste partij nog haar recht kan halen, tot aan het hoogste rechtscollege toe. Aan de creditzijde van de film staat evenwel het feit, dat hij de wreedheden en het cynisme van het slavenstelsel op indrukwekkende manier aan de kaak stelt. Tevens betuigt Spielberg veel respect voor de denkwereld en de achtergronden van de Afrikanen. Zelfs de bejaarde John Quincy Adams laat hij nog wat opsteken van oude Afrikaanse wijsheden, die hem door Cinque worden onthuld. Er is dus wel degelijk tweerichtingsverkeer tussen blank en zwart. Daarbij komt dat *Founding Fathers* als Washington en Jefferson in werkelijkheid oprecht hebben geworsteld met de vraag of slavernij wel thuishoorde in het land van 'liberty'. Washington

schonk zijn slaven per testament de vrijheid, en Jefferson omschreef de slavernij als een onbeheersbaar monster. 'We have the wolf by the ears and can neither hold him nor safely let him go.'

Ten slotte

Nu de film op video is verschenen, kan de geschiedenisleraar naar mijn mening goede zaken doen. Het probleem slavernij wordt realistisch en genuanceerd benaderd. De film geeft mogelijkheden om je in te leven in de denkwereld van de van hun geboortegrond ontwortelde slaven, maar ook in die van de christelijke abolitionisten, en die van de machtige zuidelijke planters. De docent zal wel de geschikte fragmenten moeten selecteren. Voor integrale vertoning in de klas lijkt me de film minder geschikt; de uitgesponnen rechtbankscènes zouden wel eens een te groot beroep kunnen doen op het geduld van de zappinggeneratie. Maar een welkom aanknopingspunt voor klassengesprekken over slavernij, racisme, mensenrechten (ook in onze eigen tijd) biedt *Amistad* beslist.

Daarbij moet ook de rol van de Nederlanders in de slavenhandel aan de orde kunnen komen. Op 1 juli jongstleden was het 135 jaar geleden, dat de Nederlandse slavernij werd afgeschaft. Dit jubileum werd nauwelijks gevierd. Hoe bekend zijn onze leerlingen met

het Nederlandse aandeel in de slavenhandel? In een van de oudste documenten over slavenhandel in de kolonie Virginia in 1619 staat al dat 'a dutch man sold us twenty Negroes.' Nederlanders speelden een centrale rol in de handel waarin miljoenen mensen naar de Nieuwe Wereld werden verscheept. In welke opzichten draagt de eigen tijd daarvan nog de sporen?

Kees Schuyt merkte daarover in *De Volkskrant* op: 'De sociologische en psychologische gevolgen van de slavernij zijn geenszins verdwenen. De achterstand van Afro-Amerikanen in de VS wordt er direct mee in verband gebracht en in Nederland speelt het een rol in de onuitgesproken woede en rancune bij jonge en oude Surinamers en Antillianen.' Dat moet dan maar eens ter sprake gebracht worden. De Nederlandse slavenhandel verdient een ruime plaats in de geschiedenisles.

Bronnen voor dit artikel zijn onder andere *De Volkskrant*, *Trouw*, *Brabants Dagblad*, *PreView*, *NRC-Handelsblad* en diverse Internetpagina's.

United International Pictures maakte bij deze film een cd-rom met studiegids, bestemd voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Ook uw school heeft in het voorjaar er gratis een ontvangen.